

Storczyki to grupa roślin zagrożona wymarciem w skali globalnej. Rabunkowa gospodarka w lasach tropikalnych jest największym zagrożeniem dla bioróżnorodności tych roślin. Inne przyczyny ich wymierania to zmiany warunków glebowych (nawożenie, odwadnianie), eksploatacja torfowisk, zrywanie i wykopywanie. Spośród występujących w Polsce gatunków storczykowatych, tylko dwa zostały wpisane na listę gatunków objętych europejskim programem NATURA 2000: obuwik pospolity i lipiennik Loesella. W Białowieskim Parku Narodowym stwierdzono występowanie czternastu gatunków storczyków. W Polsce możemy uznać już prawdopodobnie dwa gatunki za wymarłe: kozłaczek stożkowy *Anacamptis pyramidalis* i storczyk trójzębny *Orchis trientata*. Dlatego pamiętajmy: wszystkie storczyki podlegają ścisłej ochronie gatunkowej!

Storczykowate już w starożytności urzekały ludzi pięknem i intrygowały tajemniczością. Storczyki z rodzaju *Cymbidium*, obok złocieni, uprawiano w Chinach tysiąc lat przed naszą erą. Konfucjusz (551–478 r. p.n.e.) słał ich zapach, opisując je, użył znaku „lan” oznaczającego czystość, wdzięk, miłość, elegancję, piękno, skromność i doskonałość. Nie ma chyba na świecie innych roślin, które wywołują aż tyle emocji. Ile legend, skojarzeń, niesamowitych opowieści i przesądów powstało o nich! Nazwa storczyk (XVI-wieczny rodowód) pochodzi od słowa „storzyć” – wynosić się, chęłpić; podobnie jak w słowie „storzypięta” – chwali się. Nie w próżności jest sedno sprawy, tu idzie o coś więcej: „...Znaczna część nazw wiąże się z wyobrażeniem, że te bulwki ze sterczącym wśród nich pędem są podobne do pręcia i że roślina jest potężnym aphrodisiacum, które storzysza lub dźwiga cewę. Tą drogą ze storzysza itp. powstał w XVI wieku STORCZYK...” (J. Rostafiński „Symbola ad Historiam Naturalem: Me-

Kwiaty buławnika czerwonego nie produkują nektaru, ale zapylane są przez błonkówki zwabiane barwą kwiatów buławnika, która przypomina im inne kwiaty produkujące nektar.

DZIKIE ORCHIDEJE

CZĘŚĆ I

„Kwiaty storczyka [podkolana dwulistnego – przyp. red.] wywołują zapach nader przyjemny, szczególnie mocny wieczorem; stąd otrzymały nazwisko fiołków nocnych. Roślina ta dla wonności kwiatu powszechnie ulubiona, zasługuje mieć miejsce w każdym ogrodzie zabawnym, pomiędzy krzewiem i w gajkach pod cieniem drzew...”

(Gerald Wyrzycki, Wilno 1845).

ŹRÓDŁO: WWW.STORCZYKI.ORG.PL

(Krzysztof Grzegorzcyk – Prześmierowo k. Poznania, kwartalnik „Kwiaty” 4/94)

Polska nazwa gatunku *Cypripedium calceolus* – obuwik pospolity – pochodzi od charakterystycznego kształtu kwiatów, z dużą, rozdętą, żółtą warzką przypominającą cą trzewik.

Dwulistnik muszy to jedyny w Polsce przedstawiciel ciekawego rodzaju storczyków o kwiatkach przypominających kształtem odwłok samicy określonego gatunku owadów.

Spośród występujących w Polsce gatunków storczykowatych, tylko dwa zostały wpisane na listę gatunków objętych europejskim programem NATURA 2000: obuwik pospolity i lipiennik Loesella.

ŹRÓDŁO: WWW.STORCZYKI.PRZYRODA.POLSKA.PL

dii Aevi. Kraków 1900). Dioscorides w manuskrypcie zatytułowanym „De materia medica” wprowadził nazwę *Orchis*, która w botanice pozostała do dziś i oznacza rośliny o okrągłych lub jajowatych bulwach. W medycynie średniowiecznej, panował pogląd, jakoby kształt, barwa lub struktura roślin wskazywała na zastosowanie w leczeniu. Dlatego pseudobulwy orchidei działać miały korzystanie na płodność i potencję. Wyciągiem z nich usiłowano nawet regulować płęć poczętych dzieci. Znany w farmakologii środek pod nazwą salep działa tylko łagodnie przeczyszczająco. Stosowano go do połowy XX wieku. Istotę sprawy najlepiej objaśnia Józef Gerald Wyżycy w Zielniku ekonomiczno-technicznym wydanym w Wilnie w roku 1845: „We względzie lekarskim, przepisuje się użycie salepu w razach, gdzie środki kleikowate, krochmalowe służą oraz gdzie małą ilością pokarmu wypada znacznie podnieść siły chorego (*Atrophia*), biegunce prostej, krwawej i dla chorych lekkie tylko pokarmy znosić mogą-

Fot.4. Kruszczyk szerokolistny jest gatunkiem charakterystycznym lasów liściastych. Jego kwiaty produkują nektar o działaniu narkotycznym na owady zapylające.

wszystkie storczyki podlegają ścisłej ochronie gatunkowej

Piękne kwiaty obuwika pospolitego, to też przyczyna zagrożenia tego gatunku.

ych... Moc karmiąca salepu jest tak wielka, iż łót onego gotowany przy ciągłym mieszaniu w dwóch funtach wody daje galaretkę tak pożywną, iż ilość ta do nasycenia zdrowego człowieka jest dostateczna.”

Storczykowate *Orchidaceae* to niezwykle, piękne i fascynujące rośliny o niepowtarzalnych kwiatkach, które dość często wydzielają zapachy – od przyjemnych, np. waniliowego, cytrynowego, do wręcz przykrych, np. przypominających zapach kozy lub pluskwy. Józef Gerald Wyżycki pisał o podkolanie dwulistnym: „Kwiaty storczyka wywołują zapach nader przyjemny, szczególnie mocny wieczorem; stąd otrzymały nazwisko fiołków nocnych. Roślina ta dla wonności kwiatu powszechnie ulubiona, zasługuje mieć miejsce w każdym ogrodzie zabawnym, pomiędzy krzewiem i w gaikach pod cieniem drzew...”. Nie ujmując niczego romantycznego i egzotycznego orchidei nazywamy ją po polsku storczykiem.

Storczyki to rośliny kosmopolityczne. Szacuje się, że na świecie rośnie

około 30 000, a może nawet 40 000 ich gatunków. Występują na wszystkich kontynentach z wyjątkiem Antarktydy. Blisko 95% gatunków storczyków spotkać można w tropikach, najliczniej w Ameryce Południowej i Środkowej. W Polsce rośnie dziko około 50 gatunków. Pod względem wymagań fitocentycznych krajowe gatunki storczyków można podzielić na trzy grupy: gatunki lasów liściastych, borów oraz łąk i torfowisk. W borach sosnowych, gdzie gleby są kwaśne i ubogie, spotkamy odmienne gatunki niż w łąkach, występują tu: tajeża *Goodyera*, gnieźnik *Neottia subgen. Listera*, kruszczyk *Epipactis*, storzan *Epilobium*, wyblin *Malaxis* i żłobik *Coralorhiza*. W buczynach można znaleźć obuwika *Cypripedium*, podkolana *Platanthera*, stoplamka *Dactylorhiza*, kruszczyka *Epipactis*, buławnika *Cephalanthera* oraz wszystkie nasze gatunki bezzieleniowe: gnieźnik, storzan i żłobik. Łąki i torfowiska stanowią ostoję większości naszych storczyków: ozorki *Coeloglossum*, podrostka *Chamorchis*, dwulistnika

Roślinami wyjątkowo zależnymi od grzybów są storczyki. U dzikich storczyków zależność ta dotyczy między innymi nasion – potrzebują one pomocy, by wykiełkować. Ponadto grzyby zwiększają wydajność dość skromnych systemów korzeniowych tych roślin. Jak wyjaśnia Tom Wakeford, grzyby „tworzą rozbudowane, sprawnie funkcjonujące struktury, dzięki którym storczyki są zaopatrywane we wszelkie potrzebne im substancje, a w zamian od storczyków otrzymują niewielkie ilości witamin i związków azotowych. Szczodrość roślin ma jednak ściśle określone granice: gdy grzyby próbują nadmiernie się rozrastać i wydostać poza system korzeniowy, będący ich właściwym siedliskiem, czyli gdy zaczynają atakować łąkę, storczyk broni się za pomocą naturalnych środków grzybobójczych”.

ZRÓDŁO: WWW.WATCHTOWER.ORG

Ophrys, storczyka *Orchis*, stoplamka *Dactylorhiza*, gółki *Gymnadenia*, koźlaczka *Anacamptis*, gnieźnika, kruszczyka, lipiennika *Liparis*, wyblina, podkolana i sporadycznie buławnika *Cephalanthera*, wążlika *Hammarbya* i gółki *Pseudorchis*. Można je spotkać również w rowach melioracyjnych i przydrożnych, takim ekspansywnym gatunkiem jest kruszczyk szerokolistny *Epipactis helleborine*, stoplamka szerokolistna *Dactylorhiza majalis* oraz plamisty *D. maculata*.

Tym, co nadaje piękno storczykom, to wyjątkowe kwiaty, często o fantastycznych płatkach okwiatu. Różnorodność ich barw jest ogromna, od białych, przez różowe, niebieskie po niemal czarne. Często na jednym kwiecie, występują kombinacje różnych kolorów. Okwiat storczyków, czyli część kwiatu złożona zwykle z kielicha i korony, zbudowany jest z płatków rozmieszczonych w dwóch 3-krotnych okółkach – zewnętrznym i wewnętrznym. Jeden z wewnętrznych płatków okwiatu przekształca się w warżkę, czyli powabnię i lądowisko dla potencjalnych zapylaczy. W warżce może być wytwarzany nektar, a żeby było łatwiej dostać się do niego, na warżce często znajdują się plamki i linie wskazujące owadom drogę do nektaru. W nasadzie warżki mogą być również związki zapachowe, do przywabiania owadów. Kwiaty obuwika pospolitego są przykładem kwiatów pułapkowych, bardzo rzadkich u roślin z naszej strefy klimatycznej. Warżka dolna jego kwiatu jest rozdęta, z podwiniętymi brzegami, a do tego pokryta od środka śliską, woskową substancją. Kwiaty obuwika nie wydzielają nektaru, ale za to wydzielają dość silny waniliowo-cytrynowy zapach przywabiający owady.

Warżka kukulki Fuchsa posiada charakterystyczny rysunek.

Kwiat wydziela też związki podobne do feromonów płciowych owadów. Zwabić zwykle dają się samce pszczoł samotnic, głównie z rodzajów *Andrena* i *Halictus*. Czerwone kropki w środku rozdętej warżki dolnej, dodatkowo przywabiają owady udając, że wskazują drogę do nektaru. Przywabiony owad, ześlizguje się po ściance do wnętrza warżki dolnej. Jediną drogę wyjścia wskazują specjalne włó-

Tajeżna jednostronna to niewielki storczyk, charakterystyczny dla borów szpilkowych.

ski rosnące w środku warżki. Oczywiście droga ta prowadzi najpierw obok znamienia słupka, na którym owad zostawia zebrany z innych kwiatów pyłek – potem przeciskając się przez wyjście oblepiony zostaje pyłkiem. W ten sposób obuwik zostaje zapyłony, nie dając owadowi nic w zamian. Niektóre mniejsze i słabsze owady mogą nie mieć dość siły by wydostać się z pułapki – giną na jej dnie. Polska nazwa gatunku *Cypripedium calceolus* – obuwik pospolity – pochodzi od charakterystycznego kształtu kwiatów, z dużą, rozdętą, żółtą warżką przypominającą trzewik.

TEKST I ZDJĘCIA:
MAŁGORZATA KARCEWSKA

Białowieski Park Narodowy
dokończenie w następnym numerze

Storczyki w poezji Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej

„Babcia na wiosnę”

Niebo włożyło turban obłoczny z jaskółką,
Jabłonie stoją w wielkich kapeluszach z kwiatów,
Szeptania-pogłaskania lecą z pyłem kwiatów,
Omijając twarz moją jako liść pozółkłą.

Lipy stroją się w jedwab zielony i nowy,
Jak biżuterie szczęścia płoną sznury kwiatów,
Pocałunki żeglują na muzyce kwiatów
Mijając moją szyję w szaliku włóczkowym.

Zamknę najszczelniej serce przed śpiewem słowika
I pójdę przez gąszcz kwitnień, rozkwitów, kwiatów.
Przez chmury całowanych, kołysanych kwiatów,
Nie śmiać przypiąć do piersi fiołka czy storczyka.

Pod modną parasolką świat w śmiechu się trzęsie,
Patrzy zabójczym okiem zza bukietu kwiatów,
Ma we krwi wszystkie wonie, wszystkie gwiazdy światów,
I ma mnie, jak bezwstydną, zimną lżę na rżęsie.

„Pyszne lato”

Pyszne lato, paw olbrzymi,
stojący za parku kratą,

roztoczywszy wachlarz ogona,
który się czernią i fioletem dymi,
spogląda wkoło oczyma płowymi,
wzruszając złotą i błękitną rżęszą.
I z błyszczącego łona
wydaje krzepkie krzyki,
aż drży łopuchów zieleniste mięso,
trzęsą się wielkie serca rumberbaru
i jaskry, które wyracają płatki
z miłości skwaru,
i rozśpiewane, więdnące storczyki.
O, siadź na moim oknie, przecudowne lato,
niech wtulę mocno głowę w twoje ciepłe pióra
korzennej woni,
na wietrze drżące –
niech żółte słońce
gorącą ręką oczy mi przesłoni,
niech się z rozkoszy ma dusza wygina
jak poskręcany wąs dzikiego wina.

„Nie wróć więcej”

Nie wróć więcej! Niech mnie Bóg odrzuci
Daleko w gwiazdy! Gdyż mnie świat ten smucił
Niewybaczalnie... Tak, lecz tu rozkwita
Miłość, jak storczyk ustronny... Nie wrócisz?